

Philosophy

УДК 323.11:316.42(477+4)

Демчук Р.В.,

к.філос.н., доцент кафедри культурології Національного університету
"Києво-Могилянська академія", ruslanad@meta.ua

Україна, м. Київ

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНСЬКИЙ МОДУС
СПРИЙНЯТТЯ

У статті проаналізовано сучасні аспекти гостродискусійної проблеми моделювання української ідентичності як відкритої соціокультурної системи, що об'єднує людей не лише діахронно, а й синхронно, бо визначається не тільки традицією, а й виступає інновацією. Феномен ідентичності легітимізує геополітичні пертурбації, визвольні рухи та військові конфлікти, що потребує відповідної теоретичної рефлексії. Відчуття національної ідентичності українського народу, обумовлене вибором спільної долі за умов зовнішньої агресії, запустило незворотній процес формування політичної нації, яка не усвідомлює свого існування без незалежної Української держави, невід'ємної від європейської системи цінностей.

Ключові слова: ментальність, колективна ідентичність, національна держава, Україна.

Національна ідентичність виступає культурно-політичним феноменом, що обумовлює геополітичні зрушення та пов'язані з ними змінення людських дол, тому потребує теоретичного обґрунтування понятійних параметрів. Передусім ідентичність виступає об'єктивацією ментальності, які є взаємозалежними феноменами. Ментальність стосується само усвідомлення (менталітет – самовираження), а ідентичність – переконання, що ґрунтується на співвіднесенні з раніше усвідомленими образами/моделями. На думку дослідників, поняття ідентичності «залишиться назавжди в тезаурусу філософії, навіть тоді, коли зміниться не лише тільки структура сучасних ідентичностей, а й політична картина світу. А це, своєю чергою, означає, що ідентичність назавжди залишиться однією з чинних характеристик людського буття – його сутнісною ознакою, яку оприявнив наш час» [1, с.11].

Постановка проблеми. Нині можна спостерігати міждисциплінарну затребуваність концепту «ідентичність», дотичного до багатьох царин гуманітарного знання. Проте наразі не існує комплексної теорії ідентичності, незважаючи на численні розробки її різноманітних аспектів від модерної доби до сучасності у Ш. Монтеск'є, Ф. Шеллінга, Дж. Тернера, М. Кастельса, Е. Гидденса, Ф. Кессиди, Е. Сміта, Ю. Хабермаса, Ч. Тейлора, П. Бурдьє, П. Рік'єра, К. Хюбнера, В. Цимбурского та інших.

В Україні розробка цієї модерної теми розпочалася за доби постмодерну (якщо абстрагуватися від зачіпання проблеми Б. Антоновичем, М. Костомаровим, О. Потебнею, Д. Чижевським), отже наявне явище гістерезису, що може стати у нагоді як відмова від стереотипної інтерпретації. Адже проблема національної ідентичності дотепер є відкритою в Україні, отже потребує вирішення за доби інтеграційного форсажу у безмежному просторі глобалізаційних викликів. В українських студіях тему ідентичності розробляли М. Попович, С. Кримський, В. Горський, Н. Шульга,

І. Дзюба, М. Рячук, О. Гнатюк, Ю. Павленко, Я. Грицак, С. Кульчицький, Т. Воропаєва та інші.

Незважаючи на такий репрезентативний ряд українських дослідників, донедавна не бракувало ідеологічно заангажованих опонентів самої постановки проблеми української ідентичності, що робить заявлену тему актуальною.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі феномену національної ідентичності з огляду на специфіку науково-дослідницького поля України.

Виклад основного матеріалу. Теоретично ідентичність розглядається у різноманітних ракурсах, зокрема, колективному – «наш світ» (цивілізаційна, релігійна, расова національна, етнічна ідентичність) і індивідуальному – «мій світ» (гендерна, професійна, партійна, освітня, вікова ідентичність), котрі, у свою чергу, підлягають подальшій детермінації. Проте Е. Еріксон наголошує на відносності такого розрізнення, бо унікальна індивідуальність і колективна роздільність виступають як дві сторони одного процесу. У сфері індивідуальної ідентичності підкреслюються відмінні характеристики індивідів, а в межах колективної – спільні [2, с.13]. Ідентичність – суб'єктивне переживання людиною власної індивідуальності, що відбувається у певному контексті. Свідоме конструювання ідентичності (навіть етнічної у випадку міжетнічного шлюбу, або свідомої відмови від етнічності на користь космополітизму) протягом життя входить до концептуальності життєвої стратегії. Проте людська природа з її неоднозначністю та екзистенційною напругою спрямована як на конструювання, так і на руйнацію. Існує проблема кризи ідентичності, що ґрунтується на втраті/переміні стратегічних життєвих орієнтирів (корекція родоводу, втрата роботи, еміграція, інтернування тощо). Сьогодні вже йдеться про кризу гендерної ідентичності, адже тіло розглядають як соціальну конструкцію, що а пріорі нівелює статеве розрізнення за аналогією людини М. Фуко, як чогось сконструйованого у певних

дискурсах. Глибина кризи ідентичності великою мірою залежить від того, скільки значущих для системи чинників було порушено. На колективному рівні це може бути суспільна стагнація або регрес, інтервенція, окупація, територіальні пертурбації, все, що обертає почуття заспокоєння та задоволення від перебування і даній спільноті на відчуття приниженості, дискримінації та небезпеки. Лише винайдення системи норм та цінностей, прийнятих для всього суспільства є визначальним для подолання кризи національної ідентичності. Якщо під кризою розуміти не розпад системи цінностей, а її переосмислення шляхом рефлексії, то це може у майбутньому стати плідним для соціуму транзитивного типу.

Термін ідентичність походить від латинського «idem» – той самий, у сенсі тотожності, однаковості, повного співпадіння. Загальне поняття ідентичності – тожсамості, передбачає два аспекти: тотожність, яка визначає відмінність від інших і через яку досягається ідентичність та самість (ipse), яка визначає темпоральний зв'язок із самим собою, отже має тяглість. Ідентичність перестала бути тим, що урівнює з іншими, а тим, що відрізняє отже, є внутрішньо урізноманітненою, що передбачає наявність Іншого [3, с.68]. Таким чином, має місце смислового дуальність ідентичності, де тотожність протистоїть самості.

Разом з тим, ідентичність характеризується аттрактивністю, самовідданістю, вірністю тому ж самому у собі. Отож у підсумку ідентичність є не лише диференціацією, але й інтеграцією, спільністю, нашаруванням самості і тотожності. Колективна ідентичність – це не тільки протиставлення «чужим», а й потяг до «своїх».

Ідентичність людини (спільноти людей) є важливою не лише з причини створення образу особистості (спільноти), а й тому, що людина (спільнота) може бути ідентичною самій собі, якщо володіє індивідуальністю (унікальністю), тобто відмінністю від інших людей (спільнот). Людина є індивідуальністю, яка очікує визнання з боку оточуючих, що обумовлено наявністю спільних інтересів та цінностей. Отже, з одного боку існує певна аксіологічна та нормативна структура, а з іншого – устремління та прагнення окремих людей, як відгук на «поклик буття», що пов'язує колективну та індивідуальну ідентичність. Ідентичність ґрунтується на емоційних зв'язках та моральних обов'язках. Ідентичність є символічним полем, що позначає дійсність, у сенсі посередника між мислячим суб'єктом / співтовариством і буттям суб'єкта / співтовариства.

У постмодерній версії (Ст. Холл, Т. Хопф, Ж. Деріда, Е. Ляклау, Дж. Батлер, З. Батман та ін.) ідентичність позиціонується радше ідеальною метою, а не конкретним результатом у граїзованому суспільстві, коли жодна реальність не може сприйматися беззаперечною. Сучасні мас-медіа, що маскувати маніпуляції зі свідомістю людини, прагнуть насадити постнекласичну ідентичність, що відкидає історичну пам'ять, розмиває національну ідентичність, яка робить соціум унікальним, пропагуючи ескапізм. Проблема ідентичності полягає не у тому, яку ситуативну ідентичність обрати і переконати оточення у вірності власного вибору, а як вчасно зробити інший вибір, якщо

перший втратить цінність з будь-яких причин. Отже, ідентичність у постнекласичній теорії є радше продуктом вилучення, різниці, ніж ознакою природно твореної єдності.

Така квазіадаптація, модель «паралельного існування» конфліктує з колективною ідентичністю, бо заперечує як провідні цілі у суспільстві, так і засоби їх досягнення. Як зауважує з цього приводу Ю. Хабермас: «...демократичне громадянство, не самоізолюване партикуляризмом, може прокласти дорогу *статусові громадянина світу*, який сьогодні вже заявляє про себе у широкому політичному просторі» [4, с.359]. Таким чином, земна куля знову має стати віртуально пласкою, а цивілізована людина – інтелектуальним кочівником, безрідним та духовно розкутим, рівно як стародавні мисливці і пастухи [5, с.92], за принципом там де комфортно, там і батьківщина.

Мінливість ідентичності не спростовує її наукового аналізу, хоча зазначене ідеальне явище (як і ментальність) не може бути описано лише на підставі вивчення змісту або зовнішніх ознак. Проте, безумовно, істотною характеристикою ідентичності є її динамічність та діалогічність. Передусім конструювання ідентичності є інтелектуальним процесом, вона народжується і локалізується у свідомості. Відтак колективна ідентичність постає як перебіг і результат складного процесу ідентифікації спільноти.

У випадку колективної ідентичності минулі і сучасні уявлення дійсності об'єднуються в топоси. Вони створюють матеріал з якого формується ідентичність співтовариств, структурована темпорально і просторово [6, с.89]. Дослідженню типів колективної ідентичності присвятив свою працю «Національна ідентичність» Е. Сміт, який виокремив види ідентичності [7, с.28-37]. Дослідник належить до «есенціалістів», що відшукують у ідентичності сутнісний, автентичний зміст, похідний від культурного досвіду особи/суспільства. Натомість «конструктивісти» розглядають колективну / індивідуальну ідентичність як штучний феномен, що здійснюється через конкуруючі дискурсивні практики.

Проте слід зауважити, що активний пошук ідентичності є побічним ефектом розгортання процесу глобалізації. Глобалізація та ідентичність, за М. Кастельсом, постають двома символами сучасності, силами, що структурують щойно народжений світ [8]. Світ-системна парадигма І. Валлерстайна, концепція універсального еволюціонізму та геополітика теж мають низку характеристик соціокультурної ідентичності, описавши її становлення та розпад. За умов глобалізації всіх сфер людського буття, проблема формування та функціонування культури набула раніше неочікуваної актуальності та соціальної значимості. Світова культура це складна взаємодія та комбінація національних культур, що відображає диференціацію людства на мегаспільноти, цивілізації. За умов глобалізації з її уніфікацією (технологій, комунікацій, інформаційних систем, економічних й демократичних процесів) та вестернізацією як викликом, посилюються пошуки та захист локальних ідентичностей, «культурних громадянств», що вплинуло на поширення націоналізму та етноцентризму як відгуком (за схемою А. Тойнбі). Отже, глобалізація є джерелом подвійних тенденцій,

зокрема характеризується як інтеграцією, так і диференціацією. У зазначеному феномені стикнулися універсалізація та партикуляція, що характерно і для незалежної України. Національна ідентичність в Україні виходить на перший план у структурі колективної ідентичності як імператив виживання та дії у глобалізованому світі, що ґрунтується на осмисленні суверенітету і права розпоряджатися власною долею, незважаючи на виклики часу. Проте сьогодні, після краху політики мультикультуралізму (А. Меркель), стає зрозуміло, що реально існує лише «презупція рівності» націй, отже нагальною є потреба кооптації до колективної мегасистеми. Інтенсифікація цивілізаційного діалогу «Схід–Захід» надала нового осмислення проблем соціальної та цивілізаційної свідомості. Сотні років Україна змушена була ототожнюватися з іншими цивілізаційними початками, реалізувавши власний цивілізаційний прорив лише у межах Київської Русі (С. Дацюк), що занедбало національну ідентичність і призвело до занепаду державності, пасивності, інертності та конформізму у виборі власної долі. Відмова від національного вибору у цивілізаційному контексті означатиме, що цей вибір зроблять за нас Інші та будуть його нав'язувати, як це з Україною вже траплялося. Отже, пошуки національної ідентичності та цивілізаційно-орієнтаційний вибір як стратегії майбутнього у нашому випадку є взаємозалежними (архетипова для нас ситуація «вибору віри»: 988 р., 1654 р., 1922 р., 1991 р.), тому не можуть бути актуальними у етнічних, а мають відбутися лише у політичних формах. Політика цивілізаційної потенції власного шляху вилилась у принцип «позаблоковості», «багатовекторності» – підвищений стан невизначеності, за що нині ми платимо втраченим часом, кров'ю та територіями, від початку було спокушенням у інтерпретації Ж. Бодріяра: «Спокушення є викликом, актом, який завжди спрямований на розхитування ідентичності, на руйнацію уявлень людини про саму себе» [9, с.21]. Пострадянська людина із заблокованим попереднім режимом інстинктом свободи боялася обирати і з принципу буденного виживання виправдовувала свій страх. Лише останні роки було активовано латентні архетипи свободи, притаманні українцям від козацької доби, що закодовані у національному гімні на слова П. Чубинського (1863 р.).

Повертаючись до аналізу структури національної ідентичності, варто відмітити, що для неї є характерним баланс об'єктивної (походження, місце народження, місце проживання) та суб'єктивної (національна свідомість) складової, який створюється унаслідок складної взаємодії особи та певної соціокультурної спільноти. Отже національна ідентичність – це конструкція, що складається із багатьох взаємозалежних елементів: етнічних, культурних, територіальних, економічних та політичних. Національна ідентичність – багатовимірний комплекс спільних переконань (позицій), вироблених у процесі формування окремішності спільноти з огляду на політичний фрейм держави. Саме завдяки багатовимірності національна ідентичність стає могутньою силою в сучасному житті й у політиці і може ефективно поєднуватися з іншими потужними ідеологіями та рухами, не втрачаючи

власного характеру [10, с.71]. На відміну від етнічної, національна ідентичність є динамічною, перебуває у процесі змін та адаптації до нових реалій і викликів. Проте належність до нації може бути так само переосмислена як можуть змінитися територіальні межі нації, адже нація формується на засадах співвіднесення із нею реальних індивідів.

У підсумку, ідентичність (явище) є сумою ідентифікацій (пізнавальних засобів), що містять у собі критерії та механізми ототожнення, які існують на свідомому рівні та відображаються у певних семантичних значеннях та символах. Як зазначає Л. Криворучка: «розуміння своєї ідентичності і є її завершенням, занурене в багатство питань, які вже ставилися...» [11, с.76]. Загалом ідентичність впорядковує внутрішній світ людини, перетворюючи хаос на лад, вносячи у нього сенс, що продукує відчуття задоволення «бути самим собою» у гармонії зі світом. За спостереженнями, усталена ідентичність особистості залежить від шкали освітнього рівня, що формує здатність розширювати світогляд, тим самим, не лише підсилювати власну позицію, а й опанувати інші. При конституванні національної ідентичності когнітивний компонент так само стає провідним разом із афективним – оцінкою значущості від перебування у даній спільноті. Вагомим фактором для людини є належність до країни, яку у світі поважають, а не зневажають, проте це, насамперед, залежить від тих соціальних ролей, що готові виконувати громадяни, аби забезпечити гідність держави.

Сьогодні стає зрозумілим, що українець – це не той, чий батьки були етнічними українцями, навіть не той, хто спілкується українською (хоча мова є важливою ідентифікаційною ознакою, домінуючою за І. Гердером, І. Фіхте, О. Потебнею, проте загальновідомими є приклади україномовних українофобів від політики і науки), і не той, хто проживає на території Української держави, наразі частина мешканців Південного-Сходу її заперечує, а той, хто усвідомлює себе українцем/громадянином України. Причому така ситуація є історично обумовленою, адже: «українська культура творилася цими першими поколіннями національної інтелігенції, бодай частково, засобом свого роду “метамови” – російської, німецької, польської (залежно від того, в якій із зрілих, інституалізованих, національних культур формувалася український інтелігент), а відтак, певним чином, і відповідної “метакультури”, котра оточувала, обволікала її звідусіль» [12, с.81].

Отже, ідентифікаційний критерій є пріоритетним, саме він зумовлює фокус позиції та вектор діяльності на благо держави. Багато російськомовних українців мають розвинену національну свідомість та відстоюють інтереси України. Теж саме можна зазначити, щодо представників згуртованої української діаспори, переважно англомовної. Різноманітні етнічні фрагменти суспільства можуть бути не пов'язані мовою, територією (діаспора), історичним витоком (переселенці), релігією, господарством (за умов трансконтинентальної економіки), лише громадянською ідентифікацією.

Після 2014 р. настав новий етап конструювання «уявленої [не уявної – Р.Д.] нації» (Б. Андерсон) на

засадах спільної ідентичності. Україна знову починає творення спочатку – *ad initio*, як це було колись: «на цій початковій стадії, наприкінці XVIII ст. мова як така ще не вважалась визначальною ознакою нації; ця роль відводилась культурі, особливо політико-історичній ідентичності, саме вона була невід’ємною ознакою національності... Новий націоналізм відрізнявся не лише тим, що він наголошував більше на регіональній чи історичній ідентичності, як це було раніше, – він підважував основи держави [Російської імперії – Р.Д.] та імперського устрою. Традиційна українська еліта, майже повністю зрусифікована, перебувала на периферії цих зрушень. Першими та найенергійнішими пропагандистами нового варіанта національної ідентичності були інтелектуали, вчені, які систематично й наполегливо працювали над її науковим та філософським обґрунтуванням... Обґрунтувавши єдність української нації історичними аргументами, Грушевський особливий наголос зробив на виключній важливості зв’язку між Києвом і Львовом... Грушевський теоретично обґрунтував “український міф”, і зробив він це мовою сучасної йому науки» [13, с.179,182]. Велику роль у творенні ідентичності відіграє протестна ідентифікація. Можна погодитися з висновками авторів, що аналізували твір М. Костомарова «Закон Божий. Книга буття українського народу» (1847 р.) як чинник становлення національної ідентичності: «У боротьбі проти польської шляхти, у боротьбі проти деспотизму російських царів, у прагненні незалежності, відбувалося становлення української національної ідентичності» [14, с.430]. Отже «відштовхування» від протилежного є традиційним моделюванням ідентичності, що набуло, ймовірно, неочікуваної самим автором довершеності у назві монографії Л. Кучми «Україна не Росія» (2003 р.).

В. Попов визнав три проекти національної ідентичності в Україні, що функціонують паралельно: 1) модернізаційний, орієнтований на західні зразки; 2) традиціоналістський, розроблений українськими інтелектуалами, що орієнтувалися на домодерні зразки; 3) постсоветський, у його квазіавтономному українському варіанті, що спирається на радянські зразки [15, с.73]. Дослідник відзначав, що наразі неможливо визначити переможця у майбутньому, адже всі вони є рівноважними. Варто зазначити, що такий розподіл конкуруючих проектів був дійсний лише до Євроволуції 2014 р., яка кардинально змінила досліджувальний контекст. У підсумку макроетнічна ідентичність (слов’янська) поступилася континентальній (європейській), що обумовило новий етап формування національної ідентичності в Україні. Проте сьогодні – це не початок з нічого – *ad nihil*, а становлення у межах легітимної держави за яку варто померти, як це нині демонструють громадяни України. Отож творення національної ідентичності, яка виступає певним синтезом ідентифікацій, наразі не є даністю, а є заданістю. Спочатку етнічна нація створила державу, тепер держава має сформувати політичну націю, але не директивами, а гарантіями дійсної участі всіх громадян у процесах державного управління та визначенні спільної траєкторії історично-необхідної долі.

Наразі існує біля ста визначень нації, та десяток теорій її походження, приміром: етнічна, соціальна, марксистська (класова), психологічна, культурологічна, політична, постнекласична (уявлена спільнота) тощо. О. Бауер, прихильник психологічної теорії нації визначає націю як спільність долі індивідуумів, уточнюючи, що бути нацією, означає не підлеглість однаковій долі, а її спільне переживання у постійному спілкуванні та взаємодії на підставі волі та бажання людей бути разом у майбутньому: «Нація є сукупністю ідей, спільністю долі згуртованих у спільність характеру» [16, с.158]. Саме спільна доля обумовлює у підсумку спільність національного характеру, що продукує оригінальну культуру. Отже націю слід розглядати, насамперед, у культурному полі. Стійкою інтеграційною ознакою, за нашим переконанням, виступає ментальність – спільне світобачення, реалізоване у неповторному національному характері як формі акумуляції соціального досвіду, що ідентифікує людей, відрізняє від Інших. Разом з тим, характерні ознаки нації, сформульовані у ХХ ст.: територія, демаркація, мова, соціально-економічні зв’язки тощо втратили сенс у глобальному світі ХХІ ст., і мають бути переосмисленими (не відкинута, але скорегована з огляду на явище глобалізації). До того ж, у сучасному світі нація стала визначальним символом і основою класифікації у міжнародній системі національних держав. Вона визначає відношення між державою та громадянами, а також відношення між державами. Особливо варто зазначити щодо мови: не всі, хто спілкується однією мовою складають одну націю (зокрема, іспанці та мексиканці, або американці та англійці, або німці та австрійці, або серби та хорвати), проте жодна нація не мислима без спільної мови, що є її візитівкою. Приміром, паночки з «простих руських сімей», оспівані російською літературою майже не володіли рідною мовою, як про це написав О. Пушкін, характеризуючи Тетяну Ларіну:

*Она по-русски плохо знала,
Журналов наших не читала,
И выражалась с трудом
На языке своем родном*

(О. Пушкін «Євгеній Онегін», 1831 р. Гл. III, Строфа XXVI.)

За Е. Ренаном: «Мова запрошує до єднання, а не змушує до нього» [17, с.259]. Українці, на щастя, мають власну мову, яка не була втрачена протягом століть бездержавності, уніфікації та примусової асиміляції як багато етнічних мов за подібних обставин, а, натомість, стала основою «високої» літератури. Лише вона має бути державною/офіційною мовою, що вже не дискутується в Україні. Успішно триває відродження та збільшення ареалу української мови як мови культури і освіти, що усвідомлюється як ідентифікаційна ознака передусім у сенсі нівеляції наслідків тривалої русифікації.

Український правлячий клас традиційно не готов до самопожертви в ім'я розбудови держави. Тому сьогодні, як і завжди, велика відповідальність лежить на творчій інтелігенції з її сенсоутворюючими мотиваціями та активному громадянському суспільстві, яке здатне стимулювати інтелектуалів, бо: «Існування нації – це...

щоденний плебісцит, як існування особи – вічне ствердження життя» [18, с.262].

Історія рубежу ХХ–ХХІ ст. на прикладі ССРСР та РФ довела конфліктогенність квазіімперського виміру існування та реабілітувала національні держави, які, до речі, об'єдналися у ЄС на засадах добровільності. Незважаючи на кризові явища («Brexit») до нього прагнуть вступити нові держави, зокрема, й Україна з її європейською ідентичністю та цілепокладанням.

Нажалі, Україна із набуттям незалежності у 1991 р., що постала як результат певного компромісу між відносно слабким національно-демократичним рухом та партійної номенклатурою, вчасно не завершила процес декомунізації та деколонізації на відміну від сусідньої Польщі, що забезпечило там успіх реформаторському курсу Л. Бальцеровича. Аби позбутися ментальної залежності від Росії (що сама невзміє позбутися великодержавних комплексів) у масовій свідомості українців, яка унеможлиблювала подальший державний та успішний економічний розвиток, знадобилися дві національно-демократичні революції (2004, 2014 р.р.) та кривавий військовий конфлікт. Сучасні «гібридні» конфлікти – це війни під гаслом обстоювання ідентичності, якщо абстрагуватися від геополітичних інтересів загарбників чужих територій. Зокрема, конфлікт на Донбасі не є етнічним, історичним або громадянським (як це, подекуди, позиціонується), адже у Громадянській війні (1918-1921 р. р.) мав місце станово-класовий конфлікт, що на «окраїнах» набув форми національно-визвольної боротьби, яка придушувалася більшовицькою Росією по всьому периметру (зокрема УНР у 1920 р.). Сьогодні з боку РФ так само наявна ідеологічна (навіть, не кажучи про військову, офіційно засвідчену резолюцією ПАРЕ від 12.10.2016 р.) інтервенція у супроводі агресивної пропаганди, що нав'язує проімперську («новоросійську») у мейнстрімі «Руського міра» ідентичність, яка нашаровується на регіональну «пострадянську». Дезорієнтація у плані ідентичності атомізує та маргіналізує мешканців ОРДЛО, що втрачають суспільні орієнтири на тлі перебігу переговорного процесу у Мінську. Проте контрпропагандою проекту «Новоросія» виступає сам проект, який нині уявляє собою два розорених криміналізованих анклавів з безправним населенням.

Натомість, відчуття спільної ідентичності решти українського народу запустило процес формування політичної української нації, яка не усвідомлюватиме свого існування без Української держави з усіма її перемогами й поразками, звитягою та приниженням як у минулому, так і в сьогоденні. Доктрина нації як етнокультурного феномену, що впроваджував «Народний Рух» (на принципах пріоритету «титової нації») 1989 р., сприяла певній мобілізації за часів розпаду СРСР, обумовила процеси державотворення, проте втратила ефективність за умов розбудови поліетнічної держави, що було засвідчено занепадом цієї політсили. Так само етнонаціональна платформа партії «Свобода» стала у нагоді, коли треба було усунути від влади прокремлівський режим, який розпочав деконструкцію засад української державності задля кооптації у орбіту Євразійської цивілізації, що

ментально не сприймалося переконливою більшістю населення України. Проте, після відновлення статус quo, політсила, яка була рушієм революції 2014 р. не пройшла до постреволуційного парламенту з причини позиціонованої етнічної партикулярності. Етнос як стабільний домодерний феномен і нація, що є порівняно новим феноменом, але більш надійною соціальною опорою, можуть мирно (або конфліктно) співіснувати, що залежить лише від спільної волі до компромісів. Адже «Інший» – це не завжди «Чужий», буває, що це «Ти», або, навіть «Ми» (той, хто сприймає та розуміє світ як «Я»). Отож, національна ідентичність, навіть базуючись на етнічній не виключає поліетнічності. Національна ідеологія, спрямована на єдність нації за принципом співіснування різних етносів в її межах, котрі разом складають народ, тим паче, якщо нація вписана у межі держави. Думка про нестійкість національних держав у процесі глобалізації виявилася черговим міфом, який детально проаналізував М. Мнацаканян [19]. Сподівання, що глобалізація може стерти міжнаціональні кордони виявилися марними і такими, що суперечать реальній практиці, оскільки саме «глобалізаційний період» (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) позначений зростанням кількості національних держав у світі, переважно у Центральній та Східній Європі, не кажучи вже про народності, котрі претендують на створення самостійної держави (зокрема курди, каталонці, баски, донедавна шотландці тощо). Процеси глобалізації і конкуренції у світі посилюють роль держави у створенні оптимальних умов для інноваційного розвитку своєї країни. Створенням Організації Об'єднаних Націй фактично було легітимізовано поняття нація-держава на найвищому рівні, що дотепер не підлягає ревізії. Навідміну від націй, наднаціональні спільноти не здатні формувати стійкі почуття прихильності, чому прикладом був колишній СРСР. Територіально СРСР охоплював частини різноманітних цивілізаційних уламків, прагнучі їх нівелювати шляхом викоренення етнонаціональних традицій та насадження спільної партійної ідеології, що зазнало очікуваного краху. Наразі можна говорити про переформатування модерної національної держави на національну державу нового типу, ще не позначену адекватним терміном. Національна ідентифікація є процесом, що потребує тотального метапозиціонування певної соціоформуючої ідеї – «національної ідеї», без якої складно конструювати державу. Однак, як слушно зазначають дослідники: «Слід враховувати те, що національна ідея має відповідати щонайменше трьом вимогам – бути оптимістичною, надихаючою, мати диференційований характер за різними цивілізаційними складовими, мати прояви у повсякденні, а коріння – в минулому» [20, с.148-149]. Наскільки така ідея увійде у свідомість громадян, яке місце посяде у системі цінностей – настільки успішним буде реалізація України як політичного проекту.

Висновок. Катаклізми сучасного світу показали, що винайдення власної та кооптація до колективної ідентичності не означає «назавжди», ідентифікаційні процеси переслідують людину протягом життя, потребують постійної рефлексії, що робить дослідження ідентичності актуальними. Концепт «ідентичність»

історично залежний від політико-філософської рефлексії домінуючої/національної ідеї, що формує ядро теорії, яке скомпоновано з етнічного, історичного, релігійного, ментального, світоглядного компонентів, розташованих ієрархічно. Макрорівень – загальнолюдське та його прояв у конкретній людині як найширший контекст самоідентифікації, що долає межі конечності людини і здійснює її до рівня єднання з людським родом, каталізатором чого сьогодні виступає реально артикульована «апокаліптична» ядерна загроза. Мезорівень – колективна спільнота (цивілізаційна, національна, етнічна) та її відбиток у індивідуальному мікрорівні як поліваріантному синтезі ідентичностей – окремішій людині у реальному бутті. Встановлення міжрівневих логічних зв'язків гармонізує поняття ідентичності. Саме національна ідентичність українців є глибинною основою легітимації національної незалежності на новому витку світової цивілізації, а відтак факту існування у світі Української держави-нації, у базис якої закладено не етнічний, а політичний зміст, що обумовлює державну політику.

Література

1. Бистрицький Є. Поняття ідентичності. Ідентичність і спільнота // Національна ідентичність і громадянське суспільство: колективна монографія Відп. ред. Є. Бистрицький / Є. Бистрицький, С. Пролеєв, О. Білий, С. Лозниця, Р. Зимовець, Р. Кобець. – К.: ДУХ І АІПБЕРА, 2015. – Р. 1. – С. 11–33.
2. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис / Пер. англ. / Ред. и предисл. А. Толстых. – 2-изд. / Э. Эрикссон – М.; Флинта МПСИ «Прогресс», 2006. – 344 с.
3. Josipenko S. L. Філософія та національна ідентичність // Гуманітарні студії / Збірник наук. праць / Вип.12. / С. Josipenko. – К., 2012. – С. 61–69.
4. Хабермас Ю. Громадянство і національна ідентичність // Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: Антологія. – 3-тє видання / Упор. О. Проценко, В. Лісовий / Ю. Хабермас. – К.: ВД «Простір», «Смолоскіп», 2010. – С. 343–359.
5. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории / Пер. с нем. и примеч. И.И. Маханькова. – Т. 2. Всемирно-исторические перспективы / О. Шпенглер. – М.: Мысль, 1998. – 606 с.
6. Макогон Т.І. М. Габитус, ідентичність, обумовленість і когерентність в топологіці місних обществ // Известия Томського політехнічного університета / Т. І. Макогон. – Томск, 2013. – Т. 323. – № 6. – С. 88–96.
7. Smit E. Національна ідентичність / Е. Сміт. – К.: Основи, 1994. – 223 с
8. Castells M. The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture. – Vol. II. / M. Castells – Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (1997, second edition, 2004); second edition with a new preface 2010. – 538 p.
9. Бодрияр Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Ж. Бодрияр. – Екатеринбург.: «У-Фактория», 2006. – 200 с. (Серия «Академический бестселлер»).
10. Козловець М.А., Ковтун Н.М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації / М.А. Козловець, Н.М. Ковтун. – К.: ПАРАПААН, 2010 – 347 с.
11. Криворучка А. Основні риси герменевтичного досвіду культурної і національної ідентичності // Tertium non datur. Проблеми культурної ідентичності в літературно-філософському дискурсі ХІХ–ХХ ст.: колективна монографія / Наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець / А. Криворучка. – К.: НАУКМА, 2014. – С. 53–79.
12. Забужко О. С. Філософія української ідеї та європейський контекст: Франківський період. / О. Забужко. – К.: Наукова думка, 1992. – 117 с.
13. Шпорлюк Р. С. Україна: від імперської окраїни до незалежної держави // Національна ідентичність: Хрестоматія, Ч. IV / Упор. П. Вороний / Р. Шпорлюк. – Х.: Крок, 2002. – С. 167–183.
14. Гнатенко Т.Н., Павленко В.Н. Ідентичність: філософський і психологічний аналіз / Т.Н. Гнатенко, В.Н. Павленко. – К.: ООО «Арт-Пресс», 1999. – 466 с.
15. Попов В.Ю. Динамічна модель ідентичності // Ідентичність у сучасному соціумі / Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції м. Донецьк 14–15 листопада 2006 р. / Наук. ред. П.О. Андрєєва / В.Ю. Попов. – Донецьк: Юго-Восток, 2006. – С. 73–74.
16. Бауэр О. Национальный вопрос и социал-демократия / Пер. с нем. М.С. Панина; авт. предисл. Х. Житловский / О. Бауэр. – СПб.: СЕПТ, 1909. – 141, – 392 с.
17. Ренан Е. Що таке нація? // Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: Антологія. – 3-тє видання / Упор. О. Проценко, В. Лісовий / Е. Ренан. – К.: ВД «Простір», «Смолоскіп», 2010. – С. 253–263.
18. Ренан Е. Що таке нація? // Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: Антологія. – 3-тє видання / Упор. О. Проценко, В. Лісовий / Е. Ренан. – К.: ВД «Простір», «Смолоскіп», 2010. – С. 253–263.
19. Мнацаканян М. Глобализация и национальное государство: три мифа // социологические исследования / М. Мнацаканян. – 2004. – № 2. – С. 137–141.
20. Козловець М.А., Ковтун Н.М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації / М.А. Козловець, Н.М. Ковтун. – К.: ПАРАПААН, 2010 – 347 с.

References

1. Bistic'kij k. Pnjattja identichnosti. 'dentichnist' i spil'nota // Nacional'na identichnist' i gromadjans'ke suspilstvo: kolektivna monografija Vidp. red. k. Bistic'kij /k. Bistic'kij, S. Proleev, O. Bilij, S. Loznicja, R. Zimovec', R. Kobec'. – K.: ДУХ² L²TEPA, 2015. – Р. 1. – П. 11-33.
2. Ehriksson E.h. Identichnost': junost' i krizic / Per. angl. / Red. i predisl. A. Tolstyh. – 2-izd. / E.h. Ehriksson – M.; Flinta MPSI "Progress", 2006. – 344 p.
3. Josipenko S.L. Filosofija ta nacional'na identichnist' // Gumanitarni studij / Zbirnik nauk, prac' / Vip.12. / S. Josipenko. – K., 2012. – P. 61-69.
4. Habermas Ju. Gromadjanstvo i nacional'na identichnist' // Nacionalizm. Teorij nacij ta nacionalizmu vid Jogana Fihite do Ernesta Gelnera: Antologija. – 3-tu vidannja / Upor. O. Procenko, V. Lisovij / Ju. Habermas. – K.: VД "Prostir", "Smoloskip", 2010. – P. 343-359.
5. Shpengler O. Zakat Evropy. Ocherki morfologii mirovoj istorii / Per, s nem. i primech. I. I. Mahan'kova. – T.2. Vsemirno-istoricheskije perspektivy / O. Shpengler. – M.: Mysl', 1998. – 606 p.
6. Makogon T.I. Gabitus, identichnost', obuslovlennost' i kogerentnost' v topologike mestnyh obschestv // Izvestija Tomskogo politehnicheskogo universiteta / T. I. Makogon. – Tomsk, 2013. – T. 323. – '6. – P. 88-96.
7. Smit E. Nacional'na identichnist' / E. Smit. – K.: Osnovi, 1994. – 223 s
8. Castells M. The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture. – Vol. II. / M. Castells - Cambridge,

MA; Oxford, UK; Blackwell (1997, second edition, 2004); second edition with a new preface 2010. - 538 p.

9. Bodrijar Z.h. Paroli. Ot fragmenta k fragmentu / Z.h. Bodrijar.- Ekaterinburg.: "U-Faktorija", 2006.- 200 p. (Serija "Akademicheskiy bestseller").

10. Kozlovac' M. A., Kovtun N.M. Nacional'na identichnist' v Ukrajni v umovah globalizacij / M.A. Kozlovac', N.M. Kovtun.- K:PARAPAN, 2010 - 347 p.

11. Krivoruchka L. Osnovni risi germenevtichnogo dosvidu kul'turnoj i nacional'noj identichnosti // Tertium non datur. Problemi kul'turnoj identichnosti v literaturno-filosofskom diskursi HPH-HH st.: kolektivna monografija / Nauk. red. ta uporjad. V. P. Morenec' / L. Krivoruchka.- K.: Naukma, 2014.- P.53-79.

12. Zabuzhko O.S. Filozofija ukrains'koj idej ta vvropejs'kij kontekst: frankivs'kij period./ O. Zabuzhko.- K.: Naukova dumka, 1992.- 117 p.

13. Shporljuk R.S. Ukrajna: vid impers'koj okrajni do nezalezhnoj derzhavi // Nacional'na identichnist': Hrestomatija, Ch. IV / Upor. T. Voropaj / R. Shporljuk.- H.: Krok, 2002.-- P. 167-183.

14. Gnatenko P.I., Pavlenko V.N. Identichnost': filozofskij i psihologicheskij analiz / P. I. Gnatenko, V.N. Pavlenko.- K.: OOO "Art-Press", 1999.- 466 p.

15. Popov V.Ju. Dinamichna model' identichnosti// ²dentichnist' u suchasnomu sociumi / Materiali mizhnarodnoj naukovoteoretichnoj konferencij m. Doneck 14-15 listopada 2006 r. / Nauk. red. T. O. Andruva / V. Ju. Popov.- Doneck.: Jugo-Vostok, 2006.- P. 73-74.

16. Bauehr O. Nacional'nyj vopros i social-demokratija / Per. s nem. M. S. Panina; avt. predisl. H. Zhitlovskij / O. Bauehr.- Spb.: SERP, 1909.- LVI,-392 p.

17. Renan E. Scho take nacija? // Nacionalizm. Teorij nacij ta nacionalizmu vid Jogana Filite do Ernesta Gelnera: Antologija.- 3-tu vidannja / Upor. O. Procenko, V. Lisovij / E. Renan.- K.:VD "Prostir", "Smoloskip", 2010.- P. 253-263.

18. Renan E. Scho take nacija? // Nacionalizm. Teorij nacij ta nacionalizmu vid Jogana Filite do Ernesta Gelnera: Antologija.- 3-tu vidannja / Upor. O. Procenko, V. Lisovij / E. Renan.- K.:VD "Prostir", "Smoloskip", 2010.- P. 253-263.

19. Mnacakanjan M. Globalizacija i nacional'noe gosudarstvo: tri mifa // sociologicheskije issledovanija / M. Mnacakanjan.- 2004.- 2.- P.137-141.

20. Kozlovac' M. A., Kovtun N. M. Nacional'na identichnist' v Ukrajni v umovah globalizacij / M. A. Kozlovac', N. M. Kovtun.- K:PARAPAN, 2010 - 347 p.

Demchuk R.V.,

Ph.D., assistant professor of Cultural Studies National University of "Kyiv-Mohyla Academy", ruslanad@meta.ua

Ukraine, Kyiv

NATIONAL IDENTITY: UKRAINIAN PERCEPTION MODUS

The article reviews modern aspects of a highly discussed problem of the Ukrainian identity as open sociocultural system connecting people not only in diachronic way but also synchronic, as it is defined to be traditional and innovative at the same time. The identity phenomenon legitimates geopolitical perturbations, liberation movements and war conflicts, and it needs to be theoretically discussed in a proper way. Feeling of the national identity of the Ukrainian people, which was caused by the need to choose common fate in terms of external aggression, launched irreversible process of formation of a political nation, and it doesn't realize itself without an independent Ukrainian country which cannot be eliminated from the European system of values.

Key words: mentality, common identity, national country, Ukraine.

